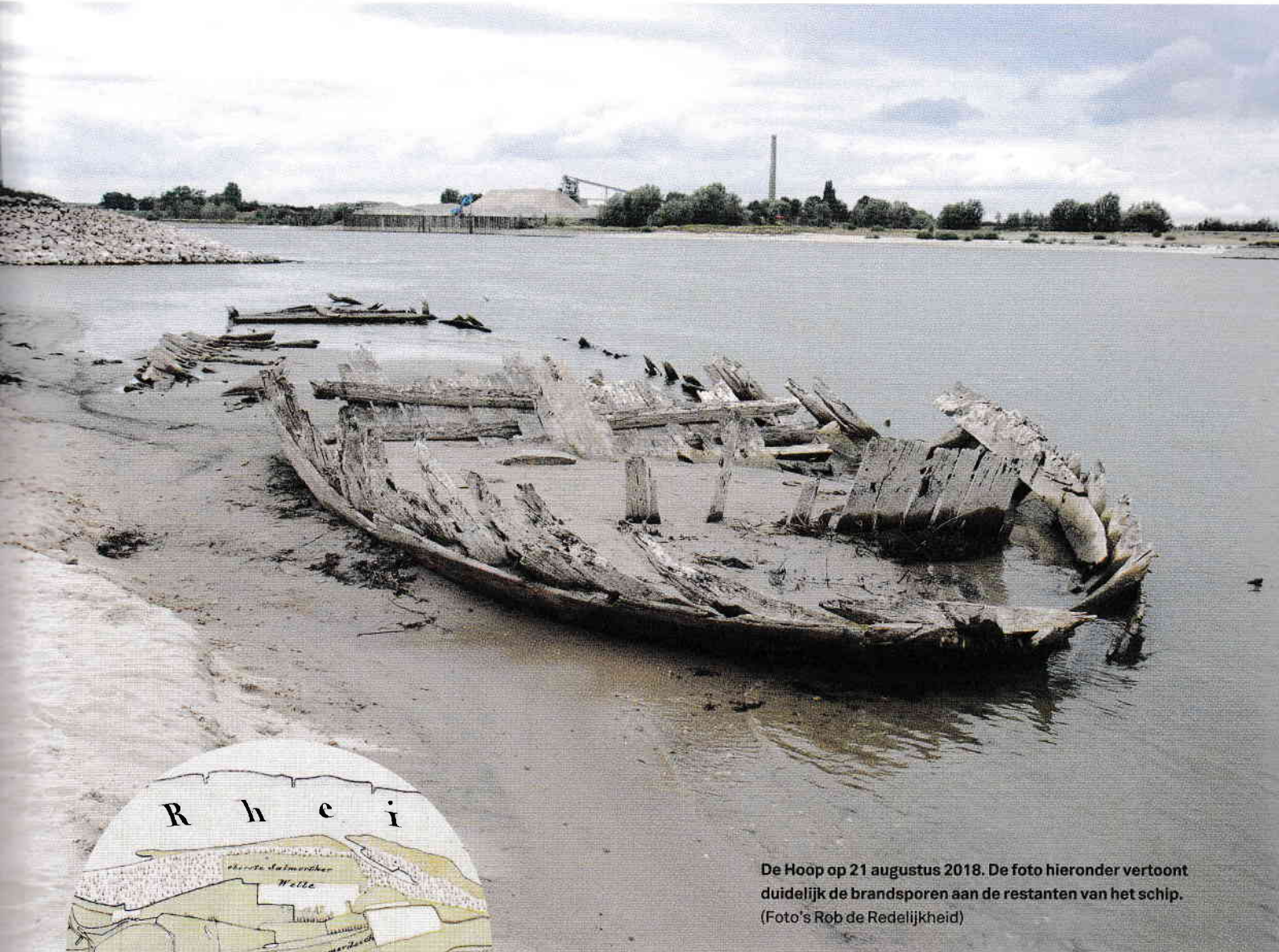

De dynamietramp van 19 maart 1895¹

In jaren met een lage waterstand (zoals in 2018)² van de Rijn, komt bij het Duitse Salmorth – ‘een uur stroomafwaarts van Emmerik’ – het wrak van een schip boven water. Het zijn de restanten van het schip De Hoop die getuigen van de catastrofale dynamietexplosie die daar op 19 maart 1895³ plaatsvond. De schok kon in heel Oost-Nederland en het aangrenzende Duitse gebied worden gevoeld en beschadigde huizen tot in de verre omgeving. Rob de Redelijkheid beschrijft in zijn artikel oorzaak en gevolgen van deze catastrofe.

De Hoop op 21 augustus 2018. De foto hieronder vertoont duidelijk de brandsporen aan de restanten van het schip. (Foto's Rob de Redelijkheid)

Locatie van de explosie op een kaart uit circa 1846.

Inferno a/d Rijnsoever

'In den omtrek van 200 meter liggen de ledematen, armen, vingers, hoofden, beenen in alle richtingen verspreid.'

door Rob de Redelijkheid

Op 29 januari 1895 passeren de Maria Odelia, de Vier Gebroeders, De Hoop, De Duif, de Elisabeth en de Gesina Lobith; ze zijn op weg naar Antwerpen. De zes zeilschepen, beladen met dynamiet en springgelatine uit de fabriek van Dynamit AG, *vormals* Alfred Nobel & Co. (DAG) te Opladen bij Keulen, worden op hun reis over de Rijn echter overvallen door strenge vorst. Ze vluchten het Vossegat, een oude Rijnarm bij Keeken, in en raken op 30 januari al vast in het ijs. Omdat door de vorst en de daaropvolgende ijsgang de schepen en hun explosieve vracht gevaar lopen, besluit men enige tijd later, mede na wat aandrang uit de omgeving, de lading te lossen. De Nederlandse autoriteiten beletten dat dit op Nederlands grondgebied gebeurt, zodat wordt besloten daarvoor aan Duitse zijde een loods op de Schürpoll⁴ te bouwen. De Schürpoll is een natuurlijke verhoging in het open veld, een honderdtal meters van de Rijn en ligt 2,6 kilometer van het Vossegat, globaal halfweg tussen Schenkenschans en Spyck. Het vervoer van de schepen naar de loods gebeurt onder stringente veiligheidsmaatregelen. Zo wordt de weg van een *halfuur gaans*' met stro bedekt tegen het stoten. In twee dagen tijd worden 7.500 kisten van twintig kilo het stuk >

de 's Graven Waard

44

Lobith

Lobithsche Waard

het Beneden Spijk

het Boven Spijk

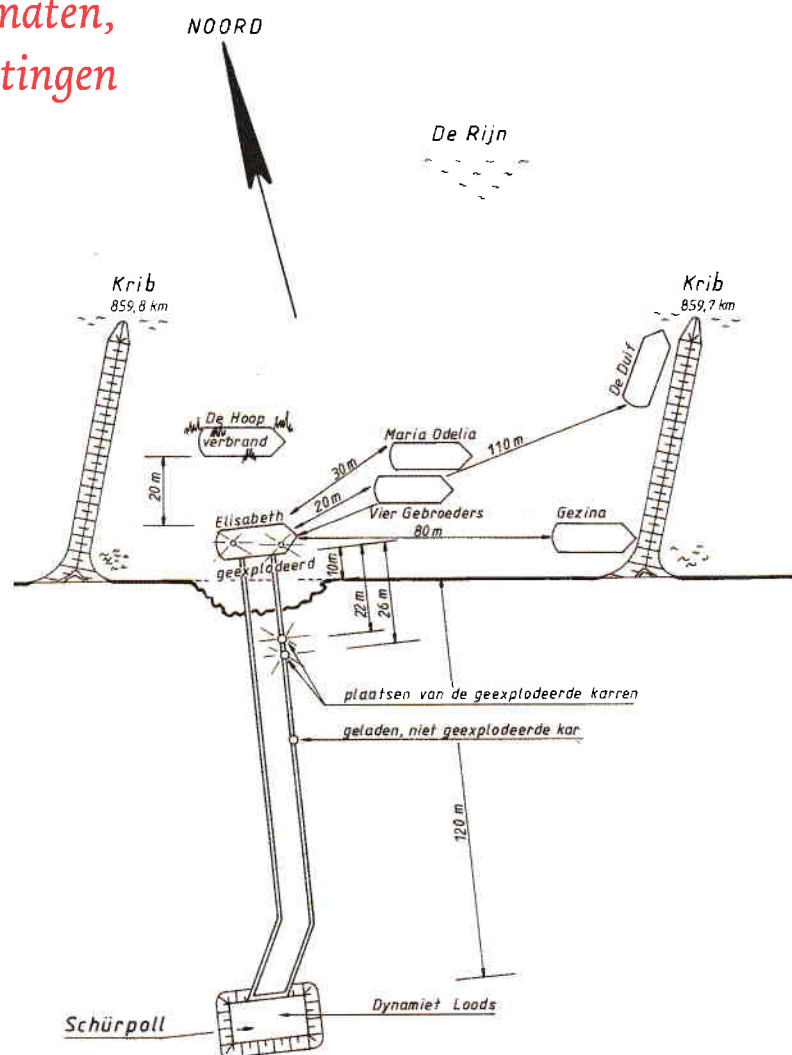
DE BOVEN RIJN

het Beneden Salmoord

Schenkenschans

het Boven Salmoord

Locatie van de explosie. Kaart van de rivieren Boven- en Neder Rijn, De Lek en de Nieuwe Maas, kaartblad 1, De Schenkenschans, 1830. (Bron: Rijkswaterstaat)

Situatieschets laadplaats bij de Schürpoll. ⁵
(Bron: Wil Oteman)

aan land gebracht. Acht ervaren werklieden van de dynamiet-fabriek in Opladen helpen mee. Met een snelheid alsof metselstenen worden doorgegeven, gaan de kisten van hand tot hand. Eén ploeg haalt de kisten van het schip en de andere neemt deze op de schouder en laadt ze op de gereedstaande wagens. Een Kleefse aannemer zet twintig karren in, waarop telkens 23 à 40 kisten worden vervoerd. De waarde van het dynamiet is één miljoen mark. De verzekeringspremie bedraagt 80.000 mark en de schade door het oponthoud veroorzaakt, wordt geschat op 30.000 mark. De bewaking vindt plaats door vier militairen en vier gendarmes. Tot grote opluchting van de schippers en hun opvarenden is dit karwei op 17 februari geklaard. Zij hebben al die tijd aan boord geen vuur kunnen gebruiken. Door de hevige kou gedwongen, hebben sommigen aan de wal een tijdelijk onderkomen gezocht.

Een inferno Vanuit de loods op de Schürpoll wordt de lading op maandag 18 maart over een afstand van 120 meter vervoerd naar de inmiddels ijsvrije Rijn, om opnieuw te worden ingescheept. Het gaat met handkarren over rijplanken naar beneden, waar de schepen op hun vracht wachten. Het schip Grete van schipper Willemsen vertrekt al op dinsdagmiddag 19 maart met bestemming Jutphaas met aan boord een lading van 1.100 kilo springstof voor de genietroepen en ontsnapt zo aan een catastrofe.

Een ploeg van twintig sjouwers is bezig om de resterende lading aan boord van de overige zes schepen te brengen. Het transport omvat 7.500 kisten met 158.000 kilo springstof. Duitse bronnen spreken van 3.000 centenaren of 150 tonnen.⁶ Om tien over zes 's-avonds dreunt de aarde en doet mensen in de wijde omtrek opschrikken. Aan boord van de één-master Elisabeth, met 948 kisten voor meer dan de helft geladen, ontploft de levensgevaarlijke lading. De explosie doet het schip dat aan de oever ligt aangemeerd in ontelbare stukken in de lucht vliegen, dood en verderf zaaiend onder allen aan boord en in de onmiddellijke nabijheid. In het ontplofte schip waren arbeiders de kisten aan het verstouwen. Onder hen vallen vijf dodelijke slachtoffers; het zijn Matthias Zündorff, Jozef Krantz, Matthias en Hubert Küchenberg en Heinrich Dietz, allen afkomstig uit Porz bij Keulen.

Ook twee volle handkarren exploderen, evenals in de lucht geslingerde kisten die de grond raken. *'In den omtrek van 200 meter liggen de ledematen, armen, vingers, hoofden, beenen in alle richtingen verspreid.'*⁷

Slachtoffers Cornelis van Meekeren uit Nijmegen is de eigenaar van de Elisabeth. Hij heeft Albertus Reijmer uit Pannerden er als schipper op aangesteld. Deze vaart het schip samen met zijn jongere broer Wilhelmus Jacobus. Beiden zijn letterlijk met de explosie verdwenen. Schipper Peter Vermaas van de Vier Gebroeders, wiens al beladen schip het dichtst bij de Elisabeth ligt, wordt dertig 'schreden' weggeslingerd en zijn lichaam ligt zwaar verminkt aan de oever. Zijn vrouw Agnes is met een grote boog op het land geworpen en wordt zwaar gewond naar het ziekenhuis van Kleef gebracht. Zij wordt daar een half jaar lang verpleegd. Hun zestienjarige dochter Johanna Grada wordt '100 schreden' weggeslingerd, leeft nog drie smartelijke uren, waarna ze overlijdt. Hun 23-jarige zoon Rudolph ligt onherkenbaar verminkt aan de oever. De jongste drie kinderen, die ook aan boord waren, worden gered. De mast van het schip valt op het dek, het schip slaat lek en zakt scheef in de ondiepe baai. De ijzeren klipper Maria Odelia wordt ook zwaar getroffen. Haar schipper Kobus van Meekeren vervoerde al 25 jaar zonder ongevallen dynamiet. Hij komt zwaargewond aan in het ziekenhuis van Kleef. De linkerkant van zijn gezicht is door de explosie weggereten, hij heeft een beenbreuk en zijn lichaam zit vol splinters. Ondanks een uitgevoerde operatie, waarbij 'tien stukken hout' zijn verwijderd, overlijdt hij de volgende dag. Ook zijn vrouw en de knecht zijn omgekomen, maar nog niet teruggevonden. De broer van schipper Heinrich Gerritzen, van de nog niet beladen tweemaster De Hoop, is eveneens gedood. Dit schip vliegt in brand en zinkt. Het zijn restanten van bodem en zijspanten van dit schip die bij lage waterstand ook na meer dan 120 jaar tevoorschijn komen.⁸ Schipper Theodor Drevers, weduwnaar⁹ uit Millingen, en zijn kinderen zijn als door een wonder gered. Hij was aan boord van zijn nog niet geladen schip De Duif bezig, toen als gevolg van de explosie het bovendek instortte. Hij loopt wat blauwe plekken op. Zijn twintigjarige dochter Helena zat met haar broers Heinrich van zestien en Willem van tien in de roef toen het dak werd ingedrukt. Ze komen met de schrik vrij, zij het dat het jongste kind na 24 uur nog verlamd door de verschrikking te midden van de ravage in zijn bed ligt. Het arme joch kon niet meer spreken en ligt later met een gebroken been in het ziekenhuis van Kleef.

Schipper Willem Leenders van de reeds beladen Gesina en zijn knecht behoren ook tot de gewonden. Leenders, gekwetst aan gezicht, armen en benen met name door splinters, onderscheidt zich door desondanks hulp te bieden bij het redden van slachtoffers. De overlevenden vertellen dat ze plotseling een

Bovenste foto: De Vier Gebroeders (voor) en de Maria Odelia enkele dagen na de ramp. Op de foto daaronder is op de achtergrond ook de Gesina zichtbaar. (Collectie Heemkundekring Rijnwaarden)

De gehavende loods op de Schürpoll daags na de ramp. De wanden en dak zijn door de explosie compleet weggeblazen. Wat rest, zijn de niet ontplofte dynamiekisten onder dekzeilen. (Foto R. Velsink, collectie KB | Nationale bibliotheek)

sterk suizen hadden gehoord, gevolgd door een geweldige knal. Een ogenblik konden ze niet ademhalen. De vier zwaar gewonden, vrouw Vermaas, Van Meekeren en twee Duitse sjouwers zijn met een extra trein van Spyck naar het St. Antonius-Hospital in Kleef gebracht. Ook de lichter gewonden ontvangen daar later verzorging.¹⁰ Uiteindelijk worden alle lichamen of delen daarvan geborgen.

Omgevingsschade De helft van de springstof, verpakt in kisten onder stro en dekzeilen, ligt nog in de zwaar gehavende loods waarvan wanden en kap zijn weggeblazen. Rondom zijn gaten geslagen door bij de explosie omhoog gesmeten kisten. Op het moment van de ontploffing staat de uit Kalkar afkomstige gendarme Jeziorski bij de loods. De helm wordt hem van het hoofd gerukt en hij wordt weggeslingerd, maar blijft verder ongedeerd, evenals de uit Emmerik afkomstige *Strommeister* Engel.

De landbouwer Van Heukelum is op het moment van de explosie op slechts '150 pas afstands' bezig zijn land te ploegen. Hij wordt de lucht ingesmeten, maar loopt op de pas omgeploegde grond geen letsel op. Hij verliest wel het gehoor van zijn linker oor.

Bij Lobith hoort men eerst een kleine klap, gevolgd door een enorme knal. In Tolkamer is een aantal huizen ingestort en zijn daken verdwenen. Slechts een enkel huis blijft daar onbeschadigd. Ook in Salmorth, Spijk, Lobith, Elten, 's-Heerenberg, Keeken, Kellen, Warbeyen en Emmerich hebben huizen schade opgelopen. In Griethausen is er schade aan huizen en kerk. Het jaartal 1895 in de huidige vensters van de *Kirche St. Martin* geeft het jaar van vervanging van de door de explosie verwoeste kerkraden aan. In Goch en Kleef vliegen ramen en deuren open. De kerk van Elten en Schloß Moyland hebben flinke schade, terwijl er uit Terborg, Gendringen, Groenlo, Aalten, Winterswijk en nog veel verder weg (Drenthe, Friesland, Limburg, Krefeld, Kempen en Mönchengladbach) melding wordt gemaakt het geweld van de explosie te hebben waargenomen. Men dacht aan een aardbeving. Uit Doetinchem wordt bericht: 'Omstreeks zes uur werd alhier een hevige slag vernomen, welke aan een aardbeving deed denken. Ruiten rinkelden, deuren werden opengeworpen en sommige huizen daverden op hunne grondvesten.' In Millingen en Kranenburg ziet men een vuurstraal, gevolgd door een enorme klap. Een grote zware rookwolk blijft uren hangen. >

Inferno aan de Rijnover

1. <i>annuata in hospitali Elzei</i> <i>Willem Nicolaas Bofman</i> <i>obit in Bus Burg, die sepulta</i>	1. Jorissen	Theodorus	63 1/2	14	maritus Lourens Maria Spangard
	2. Pitz	Quatus Frans Thom	44	26	-
	3. Wagener	Joseph	2	6	hart.
	4. Koster	Gerardus	36 1/2	6	hart. caelico
	5. Verhoeven	Joanna	80 3/4	7	vrouw Cornelis Reintjes
<i>maritus Joannes Eato Notman</i>	6. Kellowali	Meida	67 1/2	9	vrouw Gerardus Janzen
	7. Reintjes	Henorina	79 1/2	12	waar Frederica Meurs
<i>waar Petrus Reintjes</i>	8. Quix	Bernardus Guillemus	18 1/2	16	uwnis
	9. Vermaas	Petrus	57 1/2	19	maritus Agnetes van den Anker nauta in de Wingen, Botlaas
	10.	Joanna Grada	16 1/2	-	filia et uxor conjugum
	11. Dietz	Henricus	26 1/2	-	in Port, maritus Eva Albee
<i>vrouw Guilelmi Hofmann</i>	12. Bieff	Joannes Guilelmus	30	23	hart.
<i>waar Petrus Diericks</i> <i>vrouw Elisea Bofmann</i> <i>vrouw Bernartina Janzen</i> <i>vrouw Katharina Janzen</i> <i>caelico</i> <i>waar Bernartina Koster</i>	13. van Haaren	Petrus Joannes	1	30	filia Theodori van Haaren et Joannes Theodori in necessitate ab oblatore baptizatus est
	14. Bakker	Theodora	23 1/2	19	waar Jacobi van Meekeren vrouwe van Meekeren vrouwe van Meekeren vrouwe van Meekeren vrouwe van Meekeren
	15. Hermanns	Jacobus	53 1/4	18	maritus Joannes Hendrina Tenhaaf
	16. Koenen	Guilelmus	19 1/2	22	maritus Joannes Hendrina Tenhaaf

*Incidenti tres (s. 9, 10, 11) per explosionem dynamiti in Atheni navi perierunt;
caetera salutem novem interfectorum non invenerunt sunt.*

Fragment van bladzijde uit het Sterbebuch van de Martinusparochie te Griethausen met daarop vermeld Petrus Vermaas en zijn dochter Johanna Grada, Henricus Dietz en Theodora Bakker, de vrouw van schipper Van Meekeren als slachtoffers van de dynamietexplosie aan de Rijn.

De slachtoffers

De krantenberichten spreken elkaar tegen en publiceren veel onjuiste informatie, zodat het lastig is namen van slachtoffers en schip aan elkaar te koppelen. Officiële documenten en andere familiegegevens leiden tot onderstaande poging.

1. Petrus Vermaas, geboren Millingen 4-10-1837, schipper op de Vier Gebroeders, overleden/begraven Salmorth/Griethausen 19/23-3-1895, zoon van Cornelius Vermaas, schipper, en Hendrina van Lier, trouwt Wardt 24-11-1871 Agnes van den Anker, geboren Xanten 17-10-1847, raakt zwaar gewond, overleden Cuijk 9-8-1911, dochter van Johann van den Anker, schipper, en Helena Arends.
2. Rudolph Cornelius Vermaas, geboren Wardt 8-9-1871, knecht op de Vier Gebroeders, overleden Salmorth 19-3-1895, zoon van Petrus Vermaas, schipper, en Agnes van den Anker.
3. Johanna Grada Vermaas, geboren Xanten 3-8-1878, overleden/begraven Salmorth/Griethausen 19/23-3-1895, dochter van Petrus Vermaas, schipper, en Agnes van den Anker.
4. Albertus Reijmer, geboren Pannerden 11-12-1870, schipper op de Elisabeth, overleden/begraven Salmorth/Pannerden 19/26-3-1895, zoon van Damianus Reijmer, schipper, en Catharina Meijer.
5. Wilhelmus Jacobus Reijmer, geboren Pannerden 3-4-1876,¹⁵ knecht op de Elisabeth, overleden/begraven Salmorth/Pannerden 19/26-3-1895, zoon van Damianus Reijmer, schipper, en Catharina Meijer.

6. Johannes Gerritzen, geboren Herwen 1-4-1871, knecht op De Hoop, overleden Salmorth 19-3-1895, zoon van Hermanus Gerritzen, schipper, en Maria Verheijen.

7. Jacob van Meekeren, geboren Gendt 17-5-1851, schipper op de Maria Odelia, overleden/begraven Kleef 20/26-3-1895, zoon van Jurrien van Meekeren, commies bij de belastingen, en Maria Odelia Schau, trouwt Gendt 13-11-1894

8. Theodora Bakker, geboren Leeuwen 11-4-1871, overleden/begraven Salmorth/Griethausen 19-3/18-4-1895, dochter van Cornelis Bakker, schipper, en Theodora Wissenburg.

9. Fredericus Antonius Pruijn, geboren Gendt 23-3-1874, knecht op de Maria Odelia, overleden Salmorth 19-3-1895, zoon van Theodorus Antonius Pruijn, dijkshout van de Over-Betuwe, en Hendrina Milder.

Bericht wordt aanvankelijk, dat Hermanus Bresser, geboren Hulhuizen 10-2-1877, zoon van Bernardus Bresser, scheepstimmerman, en Ida Hendriks, de knecht van de Maria Odelia is. Hij is echter de scheepsknecht op de Gesina. In april 1895 ontvangt de burgemeester van Gendt mede voor 'de nagelaten betrekkingen' van H. Bresser een geldbedrag en wordt vermeld dat hij 'verwond' is. Hermanus Bresser raakt invalide, maar kan later toch als schipper zijn kost verdienen. We komen hem nog in 1927/8 als zodanig tegen, woonachtig onder meer in Düsseldorf en in een logement in Helmond. Frits Pruijn woont in Gendt.

Zijn 'nagelaten betrekkingen' krijgen eveneens een zeer bescheiden eerste geldelijke tegemoetkoming. In het bericht daarover wordt hij onjuist als 'verwond' aangemerkt. Zijn lichaam wordt begin mei in de nabijheid van de rampplek gevonden. In de kranten wordt aanvankelijk vermeld dat het om de schipper zelf zou gaan, maar deze overleed in het ziekenhuis van Kleef. Frits Pruijn zou, eveneens volgens krantenberichten, de 'stiefzoon' van schipper Van Meekeren zijn. Frits is echter de stiefzoon van kleermaker Johannes Arnoldus van Meekeren, een broer van de schipper, die in 1883 trouwt met Hendrina Milder, de weduwe van de in 1882 op 38-jarige leeftijd overleden dijkshout Pruijn. Onder de Gelderse schippers en hun opvarenden vallen op de rampplek acht doden. In het ziekenhuis in Kleef overlijdt een dag later de ernstig gewonde Van Meekeren, die aldaar op de katholieke begraafplaats ter aarde wordt besteld. Onder de Duitse sjouwers zijn vijf dodelijke slachtoffers te betreuren. Dat brengt het aantal doden bij de ramp op veertien. Vier van hen zijn begraven op het kerkhof van Griethausen. Het is opvallend, dat de omgekomen zoon van schipper Vermaas niet in het Sterbebuch voorkomt. De uitvaart van de broers Reijmer is thuis, in Pannerden. In de begraafboeken van Gendt en Millingen worden geen slachtoffers van de explosie vermeld.

Op de onheilsplek is in de rivierbodem en de oever een diep gat geslagen. De Elisabeth is geheel versplinterd.¹¹ Het volgeladen schip Vier Gebroeders maakt water en zit vast aan de grond. Door de golfslag stoten de kisten met hun dodelijke inhoud tegen elkaar. De ijzeren Maria Odelia heeft zware schade, maar de romp en lading zijn ongedeerd. De ook reeds beladen Gesina ligt nog aan de oever. De sinds 1892 in Doetinchem woonachtige fotograaf (en latere wethouder) Riens Velsink heeft als een ware nieuwsjager op 20 maart¹² enkele opnamen van de ramp-plek gemaakt. Goed zichtbaar op de voorgrond is het gat, dat in de oever is geslagen.

Oorzaak Zoals gezegd komt het dynamiet van de DAG te Opladen. Het transport had Antwerpen tot bestemming alwaar de lading overgebracht zou worden op de ss Chemnitz voor de reis naar Port Elizabeth in Zuid Afrika. De vracht is bedoeld voor de goudmijnen aldaar. Ploegbaas Matthias Küchenberg had de verlading voor een vast bedrag aangenomen. Volgens wachtmeester Bursch en drie van zijn collega's is Küchenberg de hoofdschuldige aan deze ramp. Ondanks meerdere waarschuwingen voorzichtig te zijn, gooide hij met de kisten alsof het kaatsenballen waren. Hij was een praatjesmaker en rende met een hoeraatje met zijn handkar heen en weer, zeggende: 'Och kom er is geen gevaar bij, in 24 uur moet alles in die schuiten.' De fabriek in Opladen valt te verwijten, dat ze een stel sjouwerlieden dit karwei liet uitvoeren, in plaats van deskundigen die zich van het gevaar van de lading bewust zijn. De springstof is aan grote temperatuurschommelingen onderhevig geweest. Bevroren dynamiet levert een groter risico op, vandaar dat het met stro zo goed en kwaad mogelijk tegen de

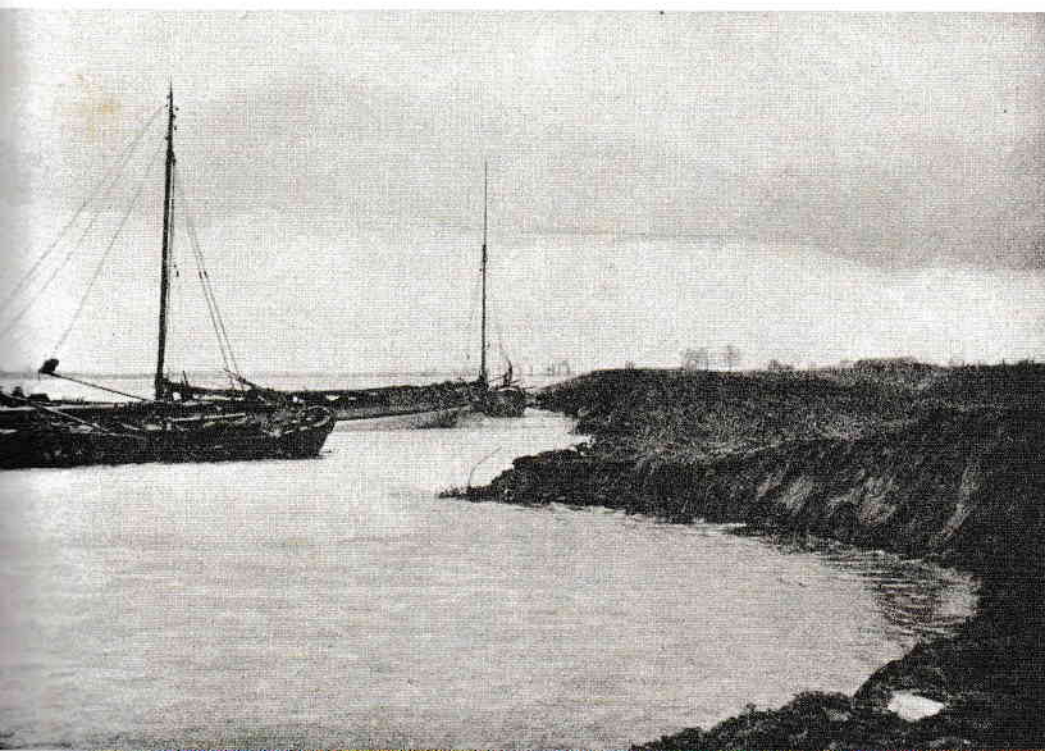
vorst was afgedekt. De vrieskou heeft volgens deskundigen de verlading beduidend riskanter gemaakt. Onder die omstandigheden is het laten vallen van een kist al voldoende voor spontane detonatie. Dit laatste zou ook de lichtere explosie voorafgaand aan de zware klap verklaren. Een bron meldt dat er aan boord een kolenkachel zou hebben gebrand, hetgeen onwaarschijnlijk voorkomt, gezien de eerdere ervaring van het scheepspersoneel met deze vracht toen men wekenlang in de kou zat.

Er werd toentertijd gezegd, dat als het kruitschip dat op 12 januari 1807 aan het verlengde Rapenburg (het Steenschuur) te Leiden explodeerde een dergelijke lading had vervoerd als de Elisabeth, de hele stad zou zijn vernietigd. In Leiden vielen 151 doden en meer dan 2.000 gewonden. Er werden om en nabij 220 woningen verwoest dan wel onherstelbaar beschadigd.

En gevolg Op 23 maart worden schipper Peter Vermaas, zijn dochter Johanna Grada en de 26-jarige arbeider Heinrich Dietz, echtgenoot van Eva Klein, onder grote belangstelling op het kerkhof van Griethausen begraven.

Op zondag 24 maart krijgen de gewonden van de dynamiet-explosie in het St. Antonius-Hospital van Kleef hoog bezoek. Een zware overheidsdelegatie, bestaande uit de *Herr Oberpräsident der Rheinprovinz, der Herr Regierungspräsident, ein Regierungsassessor und der Herr Landrath Eich*, komt zich van hun situatie persoonlijk op de hoogte stellen.

Op dinsdag 26 maart vindt in Pannerden de uitvaart van de gebroeders Reijmer plaats. Op dezelfde dag wordt ook schipper Van Meekeren in Kleef begraven. De andere lichamen zijn nog niet geïdentificeerd, geborgen of wellicht naar elders vervoerd. >

Door de explosie is in de oever van de Rijn een enorme krater geslagen.
(Foto R. Velsink, collectie KB | Nationale bibliotheek)

Half april spoelt bij Lobith het lijk aan van één van de verongelukte Duitse sjouwers. Het lichaam mist een arm. Ook wordt dan pas het lichaam van schippersvrouw Theodora van Meekeren-Bakker geborgen. Zij wordt op 18 april in Griethausen begraven.

Het op de wal achtergebleven deel van de lading en het deel aan boord van de drie getroffen reeds geladen schepen gaat terug naar de fabriek in Opladen. De fabriek heeft veel moeite om schippers bereid te vinden de lading te vervoeren. Medio april wordt bekend dat W. Peperkamp met de Mechtilde, Gerritsen¹³ met de Maria Odelia en De Lorijn met de Licht Tevreden voor f300 per reis het transport hebben aangenomen. Per vaardag ontvangt ieder 25 gulden en per ligdag vijftien. Op 20 april wordt het laatste dynamietschip van de onheilslocatie door de Arnhemse stoomsleper Infatigable weggesleept en is de loods op de Schürpoll zonder problemen ontruimd. Begin juni zijn alle kisten geborgen en afgevoerd.

De rechtbank van Kleef stelt een onderzoek in. De autoriteiten houden het er na hun voornamelijk op getuigenverklaringen gebaseerde onderzoek op, dat er roekeloos met de lading is omgesprongen. De vernietiging was zodanig, dat er van een technisch onderzoek nauwelijks sprake kon zijn. Er ontstaat een bestuurlijke discussie om het vervoer van grote partijen dynamiet per schip aan strengere voorwaarden te binden.

De dynamietfabriek alsmede de Pruisische overheid keren bedragen uit als schadevergoeding. Zo ontvangt de burgemeester van Gendt al begin april van de Landrat te Kleef een bedrag van 100 mark voor de 'nagelaten betrekkingen van de bij de dynamietontploffing nabij Lobith omgekomen schipper J. van Meekeren en vrouw, en F. Pruijn en H. Bresser, die verwond zijn'. Naar Millingen gaat 500 mark. Nadere schade wordt onderzocht. De dynamietfabriek keert 10.000 mark uit voor de nabestaanden. Na vele besprekingen met Landrat Eich in Kleef krijgen de burgemeesters van Gendt, Millingen en Pannerden eind april 1895 resp. 1.400, 1.300 en 900 mark ten behoeve van hun getroffen inwoners. Alle drie vinden dit bedrag veel te laag, aangezien sommige getroffen hun leven lang de gevolgen van de ramp zullen ondervinden. De weduwe Vermaas zal haar rechterarm niet meer kunnen gebruiken en ook Bresser is blijvend gehandicapt. Voor een aantal getroffen gezinnen is ook hun broodwinning voor langere tijd of geheel verloren gegaan. De nabestaanden van de arbeiders uit Porz ontvangen gezamenlijk ruim 4.600 mark. De resterende gelden worden

gebruikt voor het bekostigen van begrafenissen in Griethausen en Kleef, wat een rijkelijk hoog bedrag voor dat doel lijkt, zeker als het slechts vijf ter aardebestellingen betreft.¹⁴

Schipper Th. Drevers van De Duif vervoert tussen 11 en 15 juni 1895 alweer dynamiet naar Rozenburg en Robbenoord. Dit is het eerste dynamiettransport vanuit Duitsland sinds de explosie van 19 maart.

In juni 1895 melden kranten dat er een gedenkteken bij Salmorth zal worden opgericht met daarop de namen van de bij de explosie omgekomenen. Op de plek waar het schip de lucht in ging, wil men een kruis plaatsen. Het zal bij een voornemen zijn gebleven, want noch van het gedenkteken, noch van het kruis is iets terug te vinden.

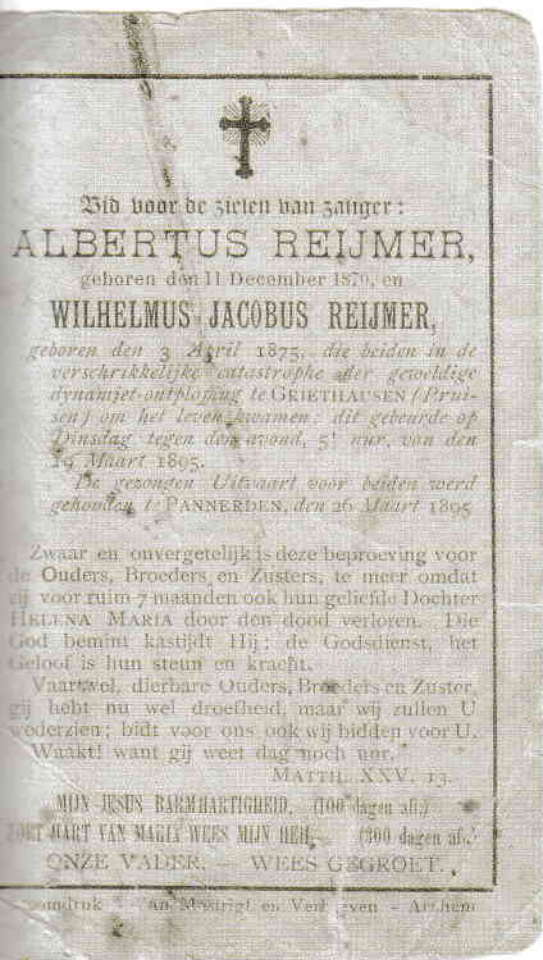
Bij de scheiding van de nagelaten boedel van Jacob van Meekeren en Theodora Bakker op 12 augustus 1895 voor notaris T.F.A. Hekking te Nijmegen blijkt dat de verkoop van een 'overdekt aakschip' en een 'ijzeren klipperschip' f5.700 heeft opgebracht. Van de Rotterdamsche Brandwaarborgmaatschappij is als schadevergoeding f1.063,70 ontvangen. Tot zijn enige erfgenaam had Van Meekeren op 29 oktober 1894 zijn toekomstige echtgenote benoemd. Nu zij ook is weggefallen, en er geen wettige nakomelingen zijn, delen naaste bloedverwanten (broers, zusters en ouders) van de beide overledenen de nalatenschap.

Medio november 1895 wordt door de burgemeesters van Gendt en Millingen en de Lobithse expediteur W.F. d'Harvant namens de DAG aan Bresser te Gendt f4.320 en aan de weduwe P. Vermaas te Millingen f5.100 toegekend uit de gelden voor slachtoffers, nabestaanden en gewonden.

De Duitse keizer besluit in februari 1896, als erkenning van hun verdienstelijke gedrag na de dynamietexplosie, tot het toekennen van de Pruisische Kroonorde IVe klasse aan burgemeester Gerpott te Schmithausen, het algemene ereteken aan de gendarme Mattheis te Kleef en de gemeenteveldwachter Beltermann te Warbeyen. Schipper Leenders te Pannerden ontvangt de Kroonorde Medaille.¹⁵ Wilhelmus Theodorus Leenders is geboren in Pannerden op 10 september 1862 als zoon van de schipper Johannes Leenders en Hermina Hendrina Rits. Hij overlijdt op 22 november 1932 in zijn geboortedorp. Zijn keizerlijke onderscheiding bevindt zich in het Rheinmuseum in Emmerich. <

De onderscheiding die schipper Leenders wegens moedig optreden na de dynamiet-explosie van de keizer ontving.
(Particuliere verzameling, Groningen)

Bidprentje van de omgekomen broers Albertus en Wilhelmus Jacobus Reijmer, respectievelijk schipper en schippersknecht op de Elisabeth.¹⁶
(Collectie Heemkundekring Rijnwaarden)

Noten

1. Dit artikel verscheen in een meer beknopte vorm eerder in Kronyck nr. 169 van december 2018.
2. 6,81 +NAP bij Lobith op 27 augustus 2018. Op 10 januari 2019 bij een waterstand van 9,20 +NAP bij Lobith bleek van het wrak niets meer te zien.
3. In berichten wordt ook gesproken over 20 maart als datum van de explosie. Omdat de dinsdag als dag wordt genoemd, moet de ramp zich op 19 maart hebben voltrokken. Ook in officiële documenten wordt als overlijdensdatum van direct omgekomenen 19 maart vermeld.
4. Over de ligging van de Schürpoll verspreiden de kranten verschillende versies. Hier wordt de meest gangbare gevolgd, die het houdt op een met stro bedekte weg van 2,6 kilometer ('een half uur gaans'), die de lading moest afleggen van het Vossegat tot de Schürpoll. Van de Schürpoll tot de laadplaats is het slechts 120 meter. Dan nog blijkt de Schürpoll niet te vinden. Navraag en het bekijken van kaartmateriaal geven geen uitsluit. De naam is ter plekke onbekend. Dit doet vermoeden dat het een gelegenheidsnaam is geweest. Pol in de betekenis van een natuurlijke verhoging en de Nederlandse schippers zullen de tijdelijke loods zeker als 'schuur' hebben geduid. Er ligt een (thans begroeide) verhoging rechts van de huidige toegang tot de locatie van het wrak, die zeer goed als de plek van de loods kan hebben gediend. De genoemde afstand tot de laadplaats is daarmee in overeenstemming.
5. De kribben op de situatieschets waren er ten tijde van de explosie niet. De ligging van de schepen is weergegeven in de situatie zoals die nu ter plaatse is.
6. De bronnen blijven elkaar tegenspreken over de exacte omvang van de lading en het aantal kisten aan boord. Er worden zeer uiteenlopende aantallen genoemd. De Duitse cijfers lijken vanwege consistentie enigszins betrouwbaar. De Duitse *Zentner* is 50 kilo. Dus 7.500 x 20 kg netto = 150.000 kg, ofwel 150 ton of 3.000 *Zentnern* aan netto gewicht.
7. De Maasbode van 23 maart 1895.
8. Enkele honderden meters oostelijk ligt nog een wrak van een houten schip. Dit is alleen bij extreem laag water deels zichtbaar. Het ligt stroomopwaarts van de rampplek en heeft niets van doen met de dynamietramp. Na de ramp zijn alleen de Elisabeth (volledig vernietigd) en De Hoop (verbrand en gezonken) ter plaatse gebleven. De overige schepen zijn weggesleept en vervolgens hersteld of gesloopt.
9. Hij was getrouwd met Johanna Marianna van den Anker, een zus van Agnes van den Anker, de

vrouw van schipper Peter Vermaas van de Vier Gebroeders.

10. Voor het bericht, dat één der slachtoffers krankzinnig zou zijn geworden, heb ik geen bewijs kunnen vinden.
11. *Pulveriesiert*, zoals Duitse kranten zeggen.
12. 'De Heer R. Velsink fotograaf te Doetinchem deed verschillende opnemingen.' Telegraaf van 21 maart 1895.
13. Dit is Gerritzen de schipper van de verbrande en gezonken De Hoop. Heinrich Gerritzen, die ten tijde van de explosie niet aanwezig was, vaart dus alweer snel in 1895 en vervolgens vele jaren als schipper op het 'zeil- en mastvoerend' schip de Kehr Wieder. Hij vervoert daarmee ook weer dynamiet. De Kehr Wieder is de na de explosie herstelde Maria Odelia.
14. Er is bewijs van vier begrafenissen, waarvan drie gelijktijdig in Griethausen en één in Kleef. De dubbele uitvaart in Pannerden lijkt volgens de berichtgeving niet voor een specifieke vergoeding in aanmerking te zijn gekomen.
15. Voor het in verschillende publicaties weergegeven (familie)verhaal dat Kaiser Wilhelm II enkele dagen na de ramp de gewonden in het St. Antonius-Hospital in Kleef bezocht, en Willem Leenders daar zelf zijn onderscheiding overhandigde, is geen enkele bevestiging gevonden. Wel heeft op 24 maart 1895 een hoge overheidsdelegatie de gewonden in het ziekenhuis bezocht (Clevischer Volksfreund, uitgave nr. 36 van 27 maart 1895).
16. Het gedachtenisprentje geeft een foutief geboortjaar weer. Wilhelmus Jacobus is volgens akte nr. 8 van de Burgerlijke Stand in 1876 geboren.

Bronnen

- Contemporaine nieuwsbladen, registers van de Burgerlijke Stand en bevolkingsregisters, notariële akten, overlijdens- en begraafboek Pfarre St. Martinus te Griethausen, website www.schanz2.de en Wil Oteman, *De Dynamietramp van 19 maart 1895* in Millings Jaarboek 2008-2009.
- Foto's R. Velsink eerder gepubliceerd in Tijdschrift Eigen Haard, jaargang 1895, nr. 13, p. 221.
- Foto's van schepen enkele dagen na de ramp; collectie Heemkundekring Rijnwaarden. Fotograaf onbekend. Oorspronkelijk uit de collectie van F.J. Killewald te Bimmen.